

Odborný článek

Náhradní mateřství napříč světem – Rusko, Ukrajina, Indie

Radka Vacová

Autorka je advokátkou a zároveň je studentkou doktorského studia na katedře soukromého práva a civilního procesu Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. V rámci svého studia se zabývá především rodinným právem. Tento příspěvek vznikl za podpory prostředků poskytnutých studentskou grantovou soutěží Univerzity Palackého v Olomouci IGA Právnická fakulta 2017 „Náhradní mateřství“ č. projektu IGA_PF_2017_021.

Abstrakt

Tento článek pojednává o některých problémech institutu náhradního mateřství, které mohou vzniknout v českém právním prostředí. Vedle toho je srovnána právní úprava některých jiných zemí, konkrétně Ruska, Ukrajiny a Indie. Tyto země byly vybrány proto, že obsahují výslovné zakotvení náhradního mateřství ve své legislativě, a svým procesem náhradního mateřství se od českého liší podstatným způsobem. Jejich právní úprava náhradního mateřství je navzájem srovnána a je uvažováno, zda za těchto podmínek mohou vznikat obdobné problémy, jako v procesu náhradního mateřství v České republice. Na závěr je autorkou zhodnoceno, jakým směrem by se v této oblasti měla ubírat česká legislativa.

Abstract

This article deals with problems arising with surrogate motherhood under the Czech law. Next part is a comparative analysis of other countries - namely Russia, Ukraine and India. These countries have been involved in the analysis because surrogate motherhood is explicitly regulated by the law. The process of surrogate motherhood is substantially different from the one in Czech Republic. The statutory regulation of these states is compared and the following analysis answers the question, whether the same problems as under the Czech law can arise. The conclusion of the article is a recommendation of what can be improved in the Czech legislation.

1. Postoj České republiky k náhradnímu mateřství

Náhradní mateřství je skutečný přelom v reprodukční medicíně, který umožňuje párům s problémy spojenými s neplodností mít své biologické dítě. Pro většinu neplodných párů je náhradní mateřství velká šance zažít radosti rodičovství. Jedinou možností neplodných párů byla dříve adopce, avšak dnes jim moderní medicína poskytuje daleko širší spektrum volby. Pokrokové reprodukční metody dávají šanci každému stát se šťastným rodičem.

K náhradnímu mateřství lze zaujmout různorodý postoj, což je patrné na právních úpravách tohoto institutu v právních řádech po celém světě. V některých zemích, jako je např. Německo, Rakousko, Itálie, Francie, je náhradní mateřství zakázáno (např. v Itálii zákonem č. 40/2004).¹ Ve většině států je zcela neupraveno, v malém množství je pak výslovně dovoleno.

Benevolentní právní úprava v některých zemích má za následek tzv. reprodukční turistiku, která vzniká v důsledku úplného zákazu náhradního mateřství v jiných zemích. Mnoho párů si „objednává“ dítě prostřednictvím náhradní matky v cizině, kde se stanou dle příslušné právní úpravy rodiči a poté žádají o jeho zápis do příslušné matriční knihy v zemi svého obvyklého bydliště. Např. Rusko si vybírají zejména americké páry, a to z důvodu dostupnějších nákladů.²

Česká republika právní úpravu náhradního mateřství neobsahuje. Vzhledem ke skutečnosti, že právní úprava neobsahuje výslovný zákaz, náhradní mateřství bývá běžně praktikováno na základě dohody biologických rodičů, které můžeme označit jako muže a ženu objednatelů, a náhradní matky. Touto dohodou se náhradní matka zaváže udělit souhlas s osvojením po narození dítěte a objednatelé se zaváží dítě osvojit.

Slabé stránky výše zmíněné dohody jsou patrné již z ustanovení § 813 OZ, dle kterého může právní matka dítěte (žena, která dítě porodila) udělit souhlas k osvojení nejdříve šest týdnů po narození dítěte. Jakýkoli závazek poskytnout souhlas s osvojením uzavřený před uplynutím této doby je tak v rozporu s kogentní úpravou občanského zákoníku, a jako takové je dané právní jednání neplatné a tedy nevymahatelné.³ Přesto se tyto dohody uzavírají, avšak mají pouze „morální“ charakter. Po narození dítěte je tak proces náhradního mateřství postaven na dobrovolnosti jak ze strany náhradní matky, tak ze strany muže a ženy objednatelů.

Vzhledem ke skutečnosti, že je náhradní mateřství v podstatě procesem asistované reprodukce, musí se tak řídit právní úpravou této oblasti. Ta je obsažena především v zákoně o specifických zdravotních službách.⁴ To je další nedostatek náhradního mateřství, protože ustanovení § 10 tohoto zákona říká, že poskytovatel, který je oprávněn provádět metody a postupy asistované reprodukce, je povinen zajistit zachování vzájemné anonymity anonymního dárce a neplodného páru a anonymity anonymního dárce a dítěte narozeného z asistované reprodukce. Některá centra asistované reprodukce zájemce o náhradní mateřství odmítají právě kvůli tomu, že musí zachovat uvedenou vzájemnou anonymitu dárce a neplodného páru. V případě náhradního mateřství si však muž a žena objednatelé sami vyhledají náhradní matku (což může být dle § 804 OZ také příbuzná, např. sestra ženy objednatelky), a tuto tedy znají. Další centra náhradní mateřství naopak podporují a tvrdí, že nejde o dárcovství, a podmínka anonymity tak nemusí být naplněna.

Navzdory výše uvedeným rizikům je náhradní mateřství v České republice praktikováno. Veřejnosti pak bývá tento proces ospravedlňován zejména s poukazem na soukromoprávní zásadu obsaženou v čl. 2 odst. 4 Ústavy, že je dovoleno vše, co není zakázáno. Dle názorů odborníků, např. Králíkové,⁵

je však tento závěr zcela mylný, a uvedenou zásadu v této oblasti nelze použít s ohledem na statusovou povahu právní úpravy mateřství.

Z výše uvedených důvodů tak stojí za uvážení, zda by nebylo vhodné tuto oblast podrobněji regulovat ze strany státu tak, aby se zamezilo případným sporům dobře známým ze zahraničí.⁶ Zda náhradní mateřství zcela zakázat, či ne, bude zjevně rozhodnutím politickým. Po právní stránce se především jeví jako zajímavé možnosti úpravy náhradního mateřství, které jej nezakazují. Některé země, jako je např. Velká Británie, náhradní mateřství sice umožňují, avšak vyslovují se proti nevymahatelnosti dohody o náhradním mateřství. Podstata úpravy náhradního mateřství ve Velké Británii tak spočívá pouze ve zjednodušeném procesu po narození dítěte, kdy není nutné procházet přímo osvojením dítěte. Jiné země, jako je Rusko, zaujaly mnohem radikálnější postavení, a náhradní mateřství svou úpravou podporují.

2. Náhradní mateřství v Rusku

Náhradní mateřství v Rusku je legální záležitostí. Zákon náhradní mateřství umožňuje, avšak pouze za výslovně stanovených podmínek. Právní aspekty tohoto institutu jsou zakotveny v ruském federálním zákoně č. 323.⁷ Tento zákon umožňuje párům, včetně cizinců a nesezdaných párů, právo účastnit se náhradního mateřství v zemi, pokud splňují určité předpoklady. Objednatelé musí být buď heterosexuální pár anebo samotná žena. Umožněno je pouze tzv. gestační náhradní mateřství, což znamená, že vajíčka nemohou pocházet od náhradní matky, ale pouze od ženy objednatelky, případně dárkyně. Dále je požadováno, aby žena objednatelka měla zdravotní problém, který jí brání v otěhotnění anebo odnošení dítěte. Mezi takové běžné příčiny patří např. děložní anomálie, případně to, že žena objednatelka dělohu nemá, ale také opakované neúspěšné pokusy IVF. Pokud žádá o náhradní mateřství pouze samotná žena, musí být použity jen její vlastní vajíčka.⁸

Odstavec druhý článku 55 federálního zákona č. 323 zakotvuje řadu požadavků pro náhradní matky, kontraindikace procesu náhradního mateřství a prověřovací proces, kterým musí projít jak muž a žena objednatelé, tak náhradní matka. Jakákoli žena, která má zájem stát se náhradní matkou, musí být ve věku 20 až 35 let, musí mít minimálně jedno vlastní dítě, a musí být psychicky a fyzicky zdravá. V případě, že je vdaná, je zapotřebí také souhlas jejího manžela.

Významným je článek 51 ruského federálního zákona č. 223,⁹ dle kterého potom pár, který poskytl písemný souhlas s implantací embrya do jiné ženy za účelem jeho odnošení, může být zapsán jako rodiče dítěte pouze se souhlasem ženy, která dítě porodila (náhradní matky). Právními rodiči dítěte se tak přímo stane muž a žena objednatelé, ovšem pouze pokud náhradní matka poskytne uvedený souhlas. Právní úprava Ruska tak umožňuje realizovat proces náhradního mateřství, aniž by bylo potřeba procházet procesem osvojení dítěte.

Dle článku 52 odst. 3 federálního zákona č. 223, jakmile jsou jména muže a ženy objednatelů v rodném listě, jsou oficiálně právními rodiči dítěte. Náhradní matka poté nemá žádné právo domáhat se mateřství, ani jakéhokoli rodičovského práva. Stejně tak objednatelský pár, který poskytl souhlas s implantací embrya náhradní matce, nemůže protestovat proti svému rodičovství.

Právní úprava náhradního mateřství v Rusku je oproti jiným zemím jednodušší. Například na rozdíl od Velké Británie¹⁰ do procesu není v žádné jeho části zapojen soud. Avšak přesto není dokonalá

a neeliminuje riziko sporu na minimum. Hlavní nedostatek tkví v tom, že biologičtí rodiče nemají vůči dítěti anebo náhradní matce žádné právo, dokud náhradní matka neposkytne souhlas s jejich zápisem do rodného listu dítěte.

3. Náhradní mateřství na Ukrajině

Právě ve výše uvedené části se liší právní úprava na Ukrajině, která je jinak přísnější. Podle článku 123 odst. 2 ukrajinského zákona o rodině¹¹ je v případě transferu embrya páru objednatelů počatého prostřednictvím asistované reprodukce do těla jiné ženy (náhradní matky), jsou právními rodiči objednatelé. Za rodiče jsou považováni od okamžiku početí, resp. vzniku embrya.¹²

Z uvedeného důvodu a také z důvodu nízkých nákladů spojených s náhradním mateřstvím je Ukrajina atraktivní destinací také pro páry z jiných zemí, kteří mají o náhradní mateřství zájem. Na rozdíl od Ruska je však náhradní mateřství umožněno pouze manželskému heterosexuálnímu páru, nikoli tedy samotné ženě. Tento manželský pár potom musí prokázat svou neplodnost.¹³

Náhradní matka musí být starší 18 let, avšak její věk není dále nijak omezen. Stejně jako v Rusku musí mít minimálně jedno vlastní dítě. V případě, že je vdaná, není souhlas jejího manžela vyžadován, avšak objednatelům je doporučeno tento získat. Pár objednatelů a náhradní matka musí uzavřít tzv. surrogátní smlouvu.

Do rodného listu dítěte je zapsán jako otec muž objednatel a náhradní matka. Mimo rodný list obdrží pár objednatelů také listinu „vzdání se“ dítěte náhradní matkou, s níž se pak mohou domoci výmazu náhradní matky z rodného listu dítěte a zápisu ženy objednatelky jako matky dítěte. V případě, že se náhradní matka odmítne vzdát svého mateřství, může se pár objednatelů bránit u soudu, který v souladu s ustanovením § 123 odst. 2 ukrajinského zákona o rodině dané „vzdání se“ náhradní matky nahradí svým rozhodnutím.

Právní úprava náhradního mateřství na Ukrajině potom zachází ještě dále, když umožňuje náhradní matce za tuto „službu“ obdržet odměnu,¹⁴ tj. nejen náhradu nákladů spojených s odnošením a porodem dítěte.¹⁵ Mám však za to, že komerční náhradní mateřství je ve střetu s mezinárodní úmluvou o lidských právech a biomedicině,¹⁶ která konkrétně ve svém čl. 21 uvádí, že lidské tělo a jeho části nesmí být jako takové zdrojem finančního prospěchu.

4. Náhradní mateřství v Indii

Také v Indii byla donedávna možná tzv. komerční forma náhradního mateřství a náhradní matka za uvedené obdržela nemalou finanční částku.¹⁷ V souvislosti s tamní benevolentní legislativou však vznikaly problémy v souvislosti s rozsáhlou reprodukční turistikou. Proto bylo uvažováno o změně úpravy, který by umožnila náhradní mateřství pouze tamním tuzemským manželským párům.¹⁸ Indická vláda nakonec přijala zákon,¹⁹ který komerční náhradní mateřství zakazuje, a to jak pro cizince, tak pro indické občany.²⁰ Nově je tak možná pouze náhrada léčebných výloh a úhrada zdravotního pojištění náhradní matky po určitou dobu.²¹

Aby v Indii mohlo dojít k náhradnímu mateřství, potřebují objednatelé tzv. osvědčení potřebnosti a osvědčení způsobilosti vydané příslušnými autoritami. Osvědčení potřebnosti je vydáno

za podmínek, že objednatelé předloží osvědčení o neplodnosti jednoho nebo obou z nich vydané okresní lékařskou radou, příkaz okresního soudu ohledně rodičovství a péče o dítě a pojištění náhradní matky na 16 měsíců pokrývající případné porodní komplikace náhradní matky. Osvědčení způsobilosti je objednatelům vydáno, pokud jsou objednatelé indičtí občané a jsou sezdáni alespoň pět let, žena je ve věku 23 až 50 let, muž ve věku 26 až 50 let, a nemají jediné žijící dítě (ať už vlastní, adoptované anebo narozené prostřednictvím náhradního mateřství). Za splnění těchto podmínek jsou potom právními rodiči dítěte narozeného náhradní matce objednatelé.²²

Mimo výše uvedené jsou kladeny další požadavky na náhradní matku. Ta musí být příbuzná ve vztahu k jednomu z objednatelů, vdaná, s alespoň jedním dítětem, může být náhradní matkou pouze jednou za život a musí předložit osvědčení o psychickém stavu ve vztahu k náhradnímu mateřství.

Ve srovnání s předchozí indickou úpravou je ta nová velmi striktní a omezující. Pro všechny objednatelé a náhradní matky posílá zcela jasný vzkaz – už žádná reprodukční turistika a vysoké výdělků náhradních matek a specializovaných center pro náhradní mateřství, což byl dlouholetý problém Indie, na nějž poukazovala mnohá zpravodajská média.²³

5. Změna české právní úpravy náhradního mateřství?

Všechny v tomto článku zmíněné destinace jsou pro svou právní úpravu náhradního mateřství zajímavé a jistě nám mohou být inspirací pro volbu způsobu vlastní (de)regulace. Mezi odbornou veřejností zatím v otázce vhodnosti případné právní regulace náhradního mateřství v českém právním řádu nepanuje shoda. Někteří se k této možnosti staví spíše negativně.²⁴ Někteří autoři regulaci vítají a přiklání se k ní.²⁵

Nejvýznamnějším problémem náhradního mateřství jsou v českém právním prostředí nedostatečně stanovená pravidla, která by řešila situace, jež mohou nastat. Ať už by šlo o spor mezi náhradní matkou a objednateli, kdy by měli všichni zúčastnění zájem být rodiči, anebo naopak např. v případě narození zdravotně postiženého dítěte, kdy by neměl zájem nikdo, mohou nastat právní následky osobami zainteresovanými nepředvídané.

Pravdou je, že prostřednictvím náhradního mateřství je narozen velmi malý počet dětí a u minima z nich potom vyvstane právě jedna z výše uvedených komplikací. Je proto otázkou, zda tuto oblast regulovat pro tyto ojedinělé případy. Ztotožňuji se s názorem Haderky, který publikoval již v roce 1986 a dle kterého „to, že se spory o určení mateřství nevyskytují v soudních síních příliš často není důvodem pro to, aby nebyly pojímány do textu zákona. Faktorem rozhodujícím o tom, zda určitou otázku je třeba upravit předpisem nebo zda je možno ji pominout, musí být podle mého přesvědčení hledisko dané otázky pro společnost a život a nikoliv ta okolnost, zda se častěji nebo méně často řeší spory ohledně ní. Zastávám názor, že řešení i zcela výjimečných, ale společensky významných věcí, se musí dít v souladu s jasně vyjádřenou vůlí zákonodárce obsaženou v právních předpisech.“²⁶

V souladu s výše uvedeným se mi jeví úprava náhradního mateřství v českém legislativním rámci jako vhodná. Řešení, kdy by bylo náhradní mateřství vnitrostátní právní úpravou zcela zakázáno nebo výrazně regulováno a omezováno, by dle mého názoru pravděpodobně vedlo ke zvýšení počtu náhradních mateřství realizovaných v zahraničí a podpořilo by již zmiňovanou reprodukční turistiku. Na problematiku spojenou s náhradním mateřstvím s mezinárodním přesahem upozornil např.

Kornel,²⁷ a toto řešení by mohlo přinést naopak další komplikované situace (otázka použitelnosti práva, odlišné právní rodičovství na základě práva různých států apod.).

Na druhou stranu z právní úpravy by mělo vyplývat, že se jedná o prostředek ultima ratio pouze pro určité typy situací, a nikoli o běžnou metodu asistované reprodukce přístupnou komukoli. Proto je nutné tvorbu právní úpravy náhradního mateřství zvážit do všech možných důsledků tak, aby se podařilo odstranit veškerá slabá místa náhradního mateřství a aby se znemožnilo zneužívání tohoto institutu.

Zaujal Vás tento článek?

Tímto to končit nemusí. Článek najdete ve webové podobě na:

<https://www.iurium.cz/2020/02/24/nahradni-materstvi/>

Zapojte se do diskuze. Jakýkoli názor, kritika, nápad či podnět je zde vítán.

Seznam poznámek pod čarou

- 1 KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. Mater semper certa est! O náhradním a kulhajícím mateřství. *Právní rozhledy*, 2015, č. 21, s. 725.
- 2 SALVADOR, Zaira. *Is Surrogacy Legal in Russia? – Law, Cost & Requirements* [online]. Babygest.com, 18. září 2019 [cit. 5. října 2019]. Dostupné na <<https://babygest.com/en/russia/>>.
- 3 Blíže k důvodům neplatnosti dohod viz DEMJANOVÁ, Radka. Surogátní smlouva. In KYSELOVSKÁ, Tereza, SPRINGINSFELDOVÁ, Nelly, KŘÁPKOVÁ, Alice, KADLUBIEC, Vojtěch, CHORVÁT, Michal, DRLIČKOVÁ, Klára (eds). *COFOLA 2017*. Brno: Masarykova univerzita, 2017, s. 461-471.
- 4 Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách.
- 5 KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. Mater semper certa est! O náhradním a kulhajícím mateřství. *Právní rozhledy*, 2015, č. 21, s. 725.
- 6 Např. případ Baby cotton case, blíže viz DEMJANOVÁ, Radka. Surogátní smlouva. In KYSELOVSKÁ, Tereza, SPRINGINSFELDOVÁ, Nelly, KŘÁPKOVÁ, Alice, KADLUBIEC, Vojtěch, CHORVÁT, Michal, DRLIČKOVÁ, Klára (eds). *COFOLA 2017*. Brno: Masarykova univerzita, 2017, s. 461-471.
- 7 Ruský federální zákon ze dne 21.11.2011, z. č. 323, O základech ochrany zdraví občanů v Ruské federaci, dále jen „federální zákon č. 323“.
- 8 SALVADOR, Zaira. *Is Surrogacy Legal in Russia? – Law, Cost & Requirements* [online]. Babygest.com, 18. září 2019 [cit. 5. října 2019]. Dostupné na <<https://babygest.com/en/russia/>>.
- 9 Ruský federální zákon ze dne 29. 12. 1995, z. č. 223, o rodině, dále jen „federální zákon č. 223“
- 10 Blíže k náhradnímu mateřství ve Velké Británii viz DEMJANOVÁ, Radka. Surogátní smlouva. In KYSELOVSKÁ, Tereza, SPRINGINSFELDOVÁ, Nelly, KŘÁPKOVÁ, Alice, KADLUBIEC, Vojtěch, CHORVÁT, Michal, DRLIČKOVÁ, Klára (eds). *COFOLA 2017*. Brno: Masarykova univerzita, 2017, s. 461-471.
- 11 Ukrajinský zákon ze dne 10. 1. 2002, z. č. 2947, o rodině, dále jen „ukrajinský zákon o rodině“
- 12 *Legislation. Advantage of ukrainian legislation In the field of surrogate motherhood* [online]. Mother-surrogate.com, [cit. 6. října 2019]. Dostupné na <<https://www.mother-surrogate.com/legislation.html>>.
- 13 ÁLVAREZ, Natalia. *How Does Surrogacy Work in Ukraine? – Cost & Legal Aspects* [online]. Babygest.com, 28. srpna 2019 [cit. 5. října 2019]. Dostupné na <<https://babygest.com/en/ukraine/>>.
- 14 BUREŠOVÁ, Kateřina. Surogátní mateřství a jeho (nejen) právní aspekty. *Právní rozhledy*, 2016, č. 6, s. 193.
- 15 STARÁ, Ivana. Právní a etická otázka pronájmu dělohy. *Právo a rodina*, 2010, č. 4, roč. 12, s. 21.
- 16 Úmluva č. 96/2001 Sb.m.s., o lidských právech a biomedicíně.

- 17 *Náhradní mateřství v Indii: byznys, ve kterém se točí miliardy* [online]. Lidovky.cz, 2. října 2013 [cit. 3. října 2019]. Dostupné na <https://www.lidovky.cz/svet/nahradni-materstvi-v-indii-byznys-ve-kterem-se-toci-miliardy.A131002_151400_ln_zahranici_msl>.
- 18 BUREŠOVÁ, Kateřina. Surogátní mateřství a jeho (nejen) právní aspekty. *Právní rozhledy*, 2016, č. 6, s. 193.
- 19 Tzv. surrogacy bill.
- 20 *Indie zakázala pronájem dělohy* [online]. Radiovaticana.cz, 8. srpna 2019 [cit. 3. října 2019]. Dostupné na <<https://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=29760>>.
- 21 *The Surrogacy (Regulation) Bill, 2019* [online]. prsindia.org, [cit. 3. října 2019]. Dostupné na <<https://www.prsindia.org/billtrack/surrogacy-regulation-bill-2019>>.
- 22 Tamtéž.
- 23 *It will soon be illegal to get paid as a surrogate mother in India* [online]. Vice.com, 6. září 2019 [cit. 3. října 2019]. Dostupné na <https://www.vice.com/en_in/article/vb54nj/commercial-surrogacy-might-soon-be-banned-in-india>.
- 24 KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. Mater semper certa est! O náhradním a kulhající matěřství. *Právní rozhledy*, 2015, č. 21, s. 725.
- 25 ZEMAN, Milan. *Náhradní mateřství v novém občanském zákoníku – promarněná příležitost?* [online]. Epravo.cz, 17. ledna 2013 [cit. 6. 6. 2019]. Dostupné na <<https://www.epravo.cz/top/clanky/nahradni-materstvi-v-novem-obcanskem-zakoniku-promarnena-prilezitost-87962.html>>.
- 26 HADERKA, Jiří. K některým problémům určení (a popření) mateřství. *Bulletin advokacie*, 1986, č. 1, s. 14.
- 27 KORNEL, Martin. Směrem k náhradnímu mateřství v zájmu dítěte?. In KYSELOVSKÁ, Tereza, SPRINGINSFELDOVÁ, Nelly, KŘÁPKOVÁ, Alice, KADLUBIEC, Vojtěch, CHORVÁT, Michal, DRLIČKOVÁ, Klára (eds). *COFOLA 2017*. Brno: Masarykova univerzita, 2017, s. 535-552.